

С. А. Давимука

Національні імперативи економічної політики України на шляху розбудови самодостатньої держави

Обґрунтована необхідність актуалізації питання української національної та громадянської ідентичності для сфери національної безпеки та оборони. Доведено, що ці ідентичності потрібно вважати імперативами стратегії розвитку держави, має бути визначена власна внутрішня і зовнішня політика щодо її реалізації, яка започаткована на глибоко усвідомлених і чітко сформульованих національних інтересах, включно з економічними, тісно пов'язаними з економічною ідентичністю. Досліджено значення чинника та роль економічної ідентичності з позицій економічної теорії, регіонального економічного розвитку, національної економічної безпеки, економічного націоналізму та державної економічної політики.

Ключові слова: національна ідентичність, громадянська ідентичність, національні імперативи, державна економічна політика.

Постановка проблеми. Важливі питання щодо процесу формування національної та громадянської ідентичності постійно знаходяться в центрі уваги як науковців у цій царині знань і громадських діячів з проукраїнською позицією, так і обранців державної влади (проте не всіх і лише в певні періоди правління). Сьогодні актуалізація цього питання посилена повномасштабною війною російської федерації проти України з явним проявом геноциду української нації, що вимагає більш системного й глибокого переосмислення історичних подій, здобутків українського народу для релевантного оцінювання його національно-культурних цінностей, правдивого відтворення та збереження історичної пам'яті, національної автентичності та традицій.

Особливої важливості це питання набуває для сфери національної безпеки та оборони, адже утвердження та захист української національної та громадянської ідентичності громадян є однією з визначальних засад держави задля посилення здатності протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам. Чітке самовизначення, опора на національну ідентичність має бути основою стратегії розвитку держави, водночас має бути визначена власна внутрішня та зовнішня політика її реалізації, започаткована на глибоко усвідомлених і чітко сформульованих національних інтересах, зокрема економічних, тісно пов'язаних з економічною ідентичністю.

У цьому контексті слід зауважити, що багаторічна невизначеність і відсутність усвідомлення економічної ідентичності та національних економічних інтересів як складових національних інтересів, поверхнева оцінка сутності економічних процесів і критеріїв вибору економічних механізмів, низька ефективність інститутів колективної взаємодії є ключовими причинами перманентних кризових явищ у сфері національної економіки, причинами її слабкості, що впливає як на формування національного багатства, особливо нематеріальної його частини, так і на її статус у світі.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукового дискурсу показує, що проблема ідентичності є проблемою міждисциплінарною, оскільки вона представлена майже у всіх галузях суспільних і гуманітарних наук. Її досліджують філософи, психологи, соціологи, історики, культурологи, педагоги, політологи. Заслужують на увагу фундаментальні дослідження зарубіжних учених С. Гантінгтона, Е. Сміта, Ф. Фукуями, Д. Шнаппера та ін. Серед українських дослідників питаннями ідентичності системно займаються М. Козловець, І. Кучера, Л. Нагорна, Ю. Павлун та ін. Зокрема, національна

безпека як цінність розглядається крізь призму реалізації національних інтересів і досягнення національної мети [1]. У монографії [2] автори пропонують у більш тривалій історичній ретроспективі розглянути передумови та чинники господарського розвитку України, що впливають на формування науково-світоглядного фундаменту національної самоідентифікації в єдності економічної, соціальної, духовної та політичної складових. Т. Глушко наголошує, що сучасний український соціум гостро потребує формування ефективної вторинної ідентичності, і гіпотеза полягає в тому, що конституювання останньої буде найбільш продуктивним саме у вимірі економічної свідомості [3]. У напрямі розгляду економічних аспектів також викликає зацікавленість обґрунтування теоретико-методологічних основ щодо забезпечення безпеки держави та розвитку національної економіки, яке враховує національну самоідентифікацію та принципи економічного націоналізму [4], а також дослідження впливу вітчизняної економіки на консолідацію і життєдіяльність українського соціуму, формування у його межах модерної нації, що дає змогу виробити практичні рекомендації для сприяння націєтворчому процесові в Україні [5].

Нестабільні геополітичні процеси, постійні політичні суперечки, етнокультурне розмаїття обумовлюють, зокрема, і те, що українське суспільство довгі часи перебуває в стані невизначеності щодо моделі національного творення. Не останню роль у цьому процесі відіграє та обставина, що мало вивченими залишаються питання національної ідентичності під кутом зору її економічної складової, особливо у взаємодії з національною економічною безпекою та державною економічною політикою.

Метою статті є обґрунтування взаємозв'язку забезпечення безпеки держави та розвитку національної економіки, урахування національну самоідентифікацію та принципи економічної свідомості, а також з'ясування впливу економіки на консолідацію і життєдіяльність українського соціуму, формування національної та громадянської ідентичності.

Основні результати дослідження. У найбільш узагальненому вигляді в науковому дискурсі національна ідентичність представлена як значуща та стійка системою уявлень і розглядається як співвіднесеність соціального суб'єкта з нацією, її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами, що розкривається через такі опорні смисли, як національні почуття, національна свідомість, національний характер, ментальність, національні образи світу, національна ідея [6, с. 48]. Національна ідентичність є одним з вагомих чинників самоідентифікації особистості. Найважливіші риси національної ідентичності подані у класичній праці Е. Сміта [7, с. 23]: (1) історична територія або рідний край; (2) спільні міфи та історична пам'ять; (3) спільна масова громадська культура; (4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства; (5) спільна економіка, можливість вільно пересуватися в межах національної території.

Ретроспектива показує, що формування національної ідентичності відбувається в кожній державі в процесі її модернізації в напрямі забезпечення демократичного розвитку суспільства. Неперервність цього динамічного процесу досягається в ефективній взаємодії держави, інститутів громадянського суспільства та національної еліти. Особливо важливим в умовах демократії є ще один тип ідентичності – громадянський, пов'язаний із самоотожденням себе громадянином і членом громадянської спільноти певної держави, що передбачає активну участь у житті суспільства та лояльність до органів влади разом з іншими об'єктивними політичними установками. Г. Алмонд і С. Верба [8] показали, що громадянська культура, яка побудована на лояльності / довірі до органів влади та передбачає участь у політичному житті, є основою для формування активної громадянської позиції індивіда, що забезпечує стійкість демократичних інститутів. Отже,

громадянську ідентичність можна вважати показником консолідації суспільства та умовою цілісності держави. У соціально-економічному просторі громадянська ідентичність проявляється через орієнтацію на спосіб організації економічного життя суспільства та відповідні моделі економічної поведінки, оцінки свого економічного становища.

Тривалий час в Україні ставлення до необхідності вирішення проблеми формування національних цінностей є поверхневим, а у більшості випадків спостерігається практика виведення їх з аналізу основних положень Конституції України, планових партійних документів, щоб інтегрувати зі стратегічними пріоритетами державної політики. Тому, застосовуючи лише політичний підхід, у підсумку українська влада виявилася не здатною забезпечувати захист національного культурно-інформаційного простору, а отже, активно й системно формувати національну ідентичність, зберігати, захищати, розвивати та поширювати власні ідеали та цінності. Вирішенню цього завдання перешкоджає відсутність чітко сформованої національної ідеї, яка здатна консолідувати населення всіх регіонів держави та представників усіх етнічних, мовних, релігійних, політичних тощо груп. Погоджуємося з думкою, що це є одним з факторів, що пояснює поширення серед громадян України такого явища, як колабораціонізм [9].

Найбільш поширеною є думка, що засадами формування національної ідентичності має бути високий рівень політичної культури й національної свідомості, що досягається завдяки цілеспрямованій і послідовній державній політиці в культурній, економічній і соціальній сферах. Вважається, що законом [10] вперше в історії незалежної України визначено мету, завдання, принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України, гарантії участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства в її реалізації, а також визначаються повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері. Щоб реалізувати зазначений закон, Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [11] (далі – Стратегія), яка визначає напрями, цілі та основні завдання, що стоять перед державою, а також очікувані результати, механізми, заходи щодо проведення моніторингу реалізації Стратегії. Зокрема, п. 17 Операційного плану заходів з реалізації у 2023-2025 роках цієї Стратегії [12] передбачає надання фінансової, інформаційної, методичної, організаційної допомоги та інших видів державної підтримки інститутами громадянського суспільства на реалізацію проектів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності; п. 23 наголошує на удосконаленні компетентностей, знань, умінь і навичок фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом неформальної освіти через здійснення заходів і реалізацію проектів. Серед перших кроків реалізації Стратегії: (1) Фонд Східна Європа у співпраці з Міністерством молоді та спорту України розробили курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності», спрямований на формування української національної та громадянської ідентичності, підвищення рівня знань про історію боротьби за незалежність України, волонтерські рухи, поглиблення знань з новітньої історії України – її європейський вибір [13]; (2) ухвалена Кабінетом Міністрів України постановою «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», метою якого є потреба уніфікувати процеси підготовки таких фахівців, закласти єдині підходи, цінності, залучити експертні інституції та регулювати процес підготовки. Зокрема, цей документ передбачає, що зазначені фахівці зможуть навчатися за відповідними освітніми (освітньо-

професійними) програмами спеціальностей галузей знань «Освіта / Педагогіка», «Гуманітарні науки», «Соціальні та поведінкові науки», «Журналістика», якщо їхні освітні компоненти передбачають формування компетентностей у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Отже, питання формування національної ідентичності вкотре визнано першочерговим і невідкладним політичним завданням, а розв'язання його передбачається також і через механізми організованого примусу за допомогою сучасних інструментів проєктного підходу.

У будь-якому разі ці процеси пов'язуються з питанням націоналізму, сутність якого базується на національній свідомості, на національному чутті, на прагненні до свободи й державного самоздійснення нації. Як визначає англійський фахівець з питань виникнення і розвитку націй і націоналізму Е. Сміт: «...Я визначу націоналізм як ідеологічний рух за досягнення та утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке, за задумом кількох своїх членів, має становити реальну або потенційну «націю» [7].

Формування національної та громадянської ідентичності є важливою умовою існування України як суверенної та незалежної держави, здатної відстоювати свою територіальну цілісність, національні інтереси та інтегруватися до Європейського Союзу. Особливе значення в цьому процесі займає усвідомлення громадян себе українцями, частиною великого народу, причетними до української культури, нащадками давньої історії, носіями української мови. Уже з дня оголошення України як незалежної держави в країні відбувається процес формування моделі національної ідентичності на шляху її модернізації та руху в родину демократичних держав. Інколи цей процес мав спалахи особливої активності (часи Помаранчевої революції 2004 р. та Революції гідності 2014 р., початок війни з росією у 2014 р. та масштабної агресії у 2022 р.), інколи викликав нейтральність, пристосування до дійсності в умовах плюралізму демократії та посилення процесів глобалізації. У часи жорстокої війни, коли йдеться про виживання самої нації, зазначене питання з новою силою посилило процес формування в українців віри в незалежність і демократію. Як показують опитування, абсолютна більшість українців (94%) пишається своїм громадянством (у 2000 р. та 2010 р. – близько 22%, у 2015 р. – 29%), майже стільки ж – тим, що є мешканцем свого регіону, половина ідентифікують себе з європейцями, близько 30% – ні, «радянською людиною» вважають себе майже 10% [14]. Віра в перемогу продовжує об'єднувати абсолютну більшість українців (88%), причому 63% з них вірять у перемогу однозначно. Сумніваються в перемозі лише 5% опитаних. 32% українців вірять, що Україна здатна подолати наявні проблеми та труднощі протягом найближчих кількох років, 45% вважають, що Україна зможе подолати проблеми в більш віддаленій перспективі, лише 7% – що Україна не здатна подолати наявні проблеми, решта опитаних не визначилися [15].

Якщо посилення національної самосвідомості визнано ідеологічно-політичною основою відновлення України, то її економічний базис досі не визначений – насаджування ідеї лібералізації економічного простору так і не мало колективного сприйняття і підтримки, оскільки залежність економічних рішень української влади від політичного й політизованого тиску, недостатня з її боку підтримка та сприяння бізнесу в захисті та збереженні його власності, несформованість середовища з відповідними умовами та інструментами допомоги громадянам щодо вільного використання власних можливостей, вміння і навичок. Погоджуємося з думкою, що намагання втрутитися в ухвалення економічних рішень, обмежити як виробничу діяльність, так і суспільну активність і водночас посилити залежність громадян від політичних рішень – характерні ознаки вітчизняної «турботливої» влади [16].

Отже, слід констатувати, що у складний процес ідентифікації та збереження національної ідентичності вплітається економічний чинник. Господарські

зв'язки, що історично формуються в економічному комплексі, становлять основу існування національних держав, і в цьому сенсі «економіка – фундамент національного буття». В умовах розмаїття форм господарювання в межах окремої країни формуються специфічні риси господарської діяльності, типові саме для цього народу особливості економічної поведінки. Так звана економічна «ойкумена» нації як культурно-історична цілісність є необхідною передумовою збереження національної ідентичності, захисту її від руйнівних асиміляційних процесів [17], що переконує в необхідності приділяти більшу увагу економічній ідентичності.

Розглянемо значення цього чинника з декількох позицій: економічної теорії, регіонального економічного розвитку, національної економічної безпеки та економічного націоналізму, державної економічної політики.

З позицій економічної теорії економічна ідентичність розглядається як сукупність економічних інтересів людини, що є продуктом економічної самосвідомості, а також відображає результат самовизначення людиною свого майнового становища в суспільстві [18]. Отже, така ідентичність – це економіко-психологічна категорія, що характеризує самовизначення особистості в системі економічних відносин. Саме в економічній сфері здійснюється самореалізація особистості, яка проявляється в економічних інтересах і економічних відносинах через ставлення до власності та в особливостях її економічної ідентичності. Економічна свідомість відображає економічні умови життя людини, її макро – та мікросередовище, визначає і регулює змістовні характеристики її соціальної поведінки в різних сферах економічного простору. Вона тісно пов'язана з економічною поведінкою, виступаючи як раціональна основа суб'єктивних механізмів такої поведінки; відображаючи економічні реальності, формує економічні моделі прийняття економічних рішень; пов'язана також з економічною системою, є її суб'єктивним фундаментом. Серед провідних компонентів економічної свідомості, окрім соціальних орієнтирів особистості на різні форми економічної поведінки, слід назвати орієнтацію людини на економічні цінності (загальноприйняті уявлення щодо цілей, яких повинна прагнути людина в економічній діяльності), а серед функціональних форм економічної свідомості – економічні переконання, вони являють собою стійку систему поглядів, яка є економічним світоглядом суб'єкта. Формування таких переконань спирається на глибокі знання та оцінки економічних явищ і виробляється на основі економічного досвіду людини в результаті економічної діяльності [19]. З таких позицій важливим видається формування економічного мислення, визначальним чинником змісту якого є характер наявних відносин власності, місце людини в суспільному розподілі праці, рівень її освіти, а найважливішим елементом – уміння знаходити й застосовувати результативні рішення для отримання економічної ефективності окремого підприємства, галузі національного господарства й національної економіки загалом.

На думку Ю. О. Подолян, саме економізація неухильно веде до формування єдиного світового економічного простору, робить нежиттєздатними моделі національної безпеки та національного розвитку, засновані на соціальній ізоляції, а інтеграцію в цей глобальний простір – єдино можливим способом ефективного захисту прав і свобод людини. Жодне суспільство не може бути конкурентоспроможним, не ставши частиною світового економічного простору. Цей фактор визначає пріоритетність геоекономічних механізмів забезпечення національної безпеки порівняно з геополітичними та геостратегічними, оскільки саме геоекономіка стає пріоритетом світового розвитку [20].

Автори вже згаданого нами дослідження констатують, що історична траєкторія зовнішньоекономічних зв'язків України визначається, з одного боку, неперервністю участі українського господарства у світовій економіці – на всіх етапах становлення та розвитку світового господарства брала участь у

формах міжнародних економічних відносин, а з другого, – утратою політико-економічної суб'єктності внаслідок відсутності національної держави впродовж понад трьох століть і визначального впливу політики держав, до складу яких входили українські землі, на структуру виробництва та експорту, вектори зовнішньоторговельних контактів, ступінь інтегрованості в загальнодержавний економічний комплекс [2]. Націоналістичні цілі, такі як відстоювання єдності та просування ідей ідентичності й автономності нації, можуть реалізовуватися за допомогою різних заходів економічної політики.

Стосовно важливого чинника національної ідентичності – спільного економічного простору (території, на якій функціонують і взаємодіють економічні агенти в межах наявних ресурсних, інституційних, соціальних, інфраструктурних та інших обмежень) [21] доведено, що оптимальною для самовідтворення і формування критеріїв національної ідентичності є територіальна громада, в якій можливо розподілити суспільні ролі для всіх, вибудувати горизонтальні зв'язки, створити культурні інститути та забезпечити ефективне господарювання. Наприклад, побутує обґрунтована думка, що відсутність реальних кроків стосовно формування згуртованості українського простору впродовж 1991-2013 рр., значна асиметрія в економічному розвитку українських регіонів, культивування політиками культурних, релігійних, мовних, етнічних, історичних відмінностей між жителями різних регіонів стали катализатором загарбницької війни рф проти України [22].

На думку С. Й. Вовканича, пошук науково-методологічних засад районування економічного простору доцільно проводити комплексно та у напрямках, які виокремлювали б спільні фактори та принципи для якнайшвидшого вирішення таких завдань: а) втілення інноваційної моделі розвитку України в умовах ринково-глобалізаційного національного та транснаціонального простору; б) позитивного зрушення в інтелектуальній ємності економіки; в) зміцнення єдності нації як цілісного етнокультурного, етнополітичного, етнопсихологічного утворення на засадах духовно-інтелектуального супроводу сучасних складових української національної ідеї – великої і малої, стратегічної і тактичної; г) удосконалення на цій основі адміністративно-територіальної системи управління Україною та підвищення в ньому ролі низових громад, де районування будь-якого простору так гармоніювало б із соціально-економічним, культурним розвитком України, як поєднуються на особистісному рівні відчуття великої і малої Батьківщини [23].

У цьому контексті заслуговує на увагу розпочатий незадовго до широкомасштабної війни процес проведення в Україні реформи децентралізації [24], безпосередньо пов'язаної з перерозподілом влади між державними та місцевими рівнями, забезпеченням спроможності місцевого самоврядування самостійно (завдяки власним ресурсам) вирішувати питання місцевого значення. Слід зазначити, що Європейський Союз визнав цю реформу найбільш успішною, особливо в частині залучення до провідних європейських цінностей.

У дослідженнях багатьох українських регіоналістів набув актуалізації термін «локальна ідентифікація» (близькі та тотожні значення: ідентичність з місцем (place-identity), регіональна ідентичність (regional identity), ідентичність із середовищем (environmental identity), міська ідентичність ('city' identity, urban-related identity, social urban identity), ідентичність з місцем проживання (settlement identity), а також локальна ідентичність (local identity), що характеризує ідентифікацію як суттєву опору для членів місцевого співтовариства, що дає їм змогу визначити власне становище, а також стає підставою активності у вирішенні справ місцевого рівня. Зокрема, у формуванні локальної ідентичності територіальної громади пропонується виокремлювати чотири основні компоненти: 1) локальний (територіальний) менталітет властивий жителям певної місцевості. Це характерна для них система цінностей і оцінок; 2) уявлення про особливості

та властивості території свого проживання; 3) територіальні інтереси – загальні для членів відповідної територіальної спільноти уявлення про стан, цілі та шляхи розвитку території; 4) локальна (просторова) самоідентифікація як усвідомлення приналежності до тієї території, територіальної спільноти [25]. Ураховуючи накопичений досвід і наявні позитивні кейси, уже сьогодні **Україна одночасно з боротьбою за виживання нації та цілісність території повинна вирішувати низку невідкладних завдань**: повоєнна відбудова, повернення людей, відновлення економіки та реалізація водночас такої регіональної політики, яка не призводитиме до збільшення розривів у розвитку різних регіонів, а буде спрямована на створення умов для згуртованості всього українського простору навколо ідей національної та громадянської ідентичності, зокрема й через різноманітні моделі локальної ідентичності.

Серед сучасних підходів до планування регіонального або місцевого розвитку заслуговує на увагу такий, що будується на розумінні культурних ресурсів як сукупності економічних активів, культурного капіталу регіону (міста), що здатні зробити суттєвий внесок в економіку. Ідеться про культурну та креативну економіку, які були актуальні ще до війни. Слід зазначити, що в теперішніх умовах, окрім реалізації регіональних економічних інтересів, такий підхід сприяє всеохопному формуванню позитивного іміджу територій, виокремлюючи їхні специфічні риси та особливості; для цього використовуються сучасні цифрові технології. Отже, поділяємо думку тих експертів, які вважають що сьогодні (в умовах інтегрування в європейський простір) в економічній науці дедалі частіше застосовується сучасний термін «імідж», який має характерні властивості. Ними можна оперувати в період активізації процесу цифровізації та цифрової економіки й не тільки зміцнити регіональний імідж, а навіть підвищити конкурентоспроможність і конкурентоспроможність регіональних товарів і послуг.

Стосовно державної економічної політики. Україна за роки незалежності пройшла відповідний шлях розбудови ринкової економічної системи та формування певної моделі внутрішнього ринку. Ретроспектива показує, що хоча упровадження ринкових механізмів і лібералізація зовнішньоекономічної діяльності деякою мірою сприяли зміні у співвідношенні галузей і видів економічної діяльності шляхом збільшення частки сфери послуг і зменшення частки сфери виробництва матеріальних благ, усе ж спостерігалось повільне зростання ролі та значущості нових секторів економіки на основі ІКТ і цифрових технологій, а формування політичної самостійності вкрай мало підтримувалося економічними чинниками. І почалося це з перших днів оголошення незалежності, коли Президент України Л. Кравчук показав свою неспроможність очолити ефективні реформи та під тиском різних політичних сил змушений був погодитися на дострокові вибори, на яких зазнав поразки. Пакет запропонованих Президентом України Л. Кучмою заходів так званої нової соціально-економічної стратегії, яка виходила з формули «прискореного реформування як єдиної умови й основного засобу виходу з кризи та набуття економічної стабілізації», передбачав лібералізацію цін і торгівлі, масову приватизацію, земельну реформу, жорстку монетарну політику. Однак практична реалізація відповідних програм в умовах дедалі більшої корупції та перманентних політичних зіткнень, низького рівня правосвідомості й відданості владної еліти суспільним інтересам була недостатньо послідовною і не досягла бажаних результатів. Більша частина населення не усвідомлювала ані власних групових інтересів, ані засобів захисту їх спільними зусиллями. Тому вони були відсунуті на узбіччя соціально-економічних процесів. Натомість вирости олігархи, які монополізували розподіл економічних ресурсів і виробництво та домоглися вирішального впливу на політику держави. Надалі ці процеси ще більше загострювалися, тобто можна зробити висновок про хибний шлях економічного розвитку, який унеможливив реалізацію всього того величезного

ресурсного потенціалу, що мала Україна на початку 1991 р., а нехтування стратегічними національними інтересами та відсутність відповідної державної економічної політики самодостатності на початку війни привели країну в категорію найбідніших країн Європи. Зокрема, Всесвітнім економічним форумом було визначено, що Україна належить до країн, розвиток яких зумовлюється ефективністю (efficiency driven), де зростання економіки залежить від інвестицій, а конкурентоспроможність досягається через використання світових технологій у власному внутрішньому виробництві.

Як показали дослідження, за останній період у світовій практиці в умовах дедалі вищої економічної інтеграції виник попит на трансформацію змістовного наповнення націоналістичних політик у бік їхньої ліберальної орієнтації задля створення необхідних умов як для підвищення конкурентоспроможності національних галузей промисловості, так і для залучення іноземного капіталу й створення бізнес-середовища, адаптивного для потреб транснаціональних корпорацій. Отже, економічна глобалізація не усунула економічний націоналізм як ідеологію, а радше змінила методи, які націоналісти використовують для зміцнення влади, престижу або підвищення добробуту нації. Р. Абделаль [26] припускав, що економічний націоналізм потрібно розглядати як набір політик – від загальної національної ідентичності до економічної політики з національною метою. Так само і Дж. Крейн [27, с. 215] передбачав, що економічний націоналізм слід розглядати як аспект національної ідентичності.

Українські вчені в царині економічної теорії доводять, що в основі перехідних процесів нашої держави став не стільки довготривалий національно-визвольний рух, скільки вплив світової глобалізації. Так званий інверсійний тип ринкової трансформації передбачав не формальний перехід від адміністративно-командної економіки до ринкової, а зміну соціально-економічних підстав господарських систем змішаного типу та проявлявся у всіх сферах господарського життя внаслідок розгортання трьох основних трансформаційних потоків: первісного нагромадження капіталу, переструктурування економіки відповідно до нових закономірностей її функціонування, соціалізації економіки як протилежного початковому накопиченню процесу, покликаному гасити напруженості, які породжені двома попередніми процесами [28]. У поєднанні зі швидким входженням в світову економіку такі процеси забезпечили для України лише роль сировинного придатку промислово-аграрного типу. Економічна деградація, скорочення внутрішнього ринку, зростання матеріального розшарування населення, соціальна напруга, політична нестабільність і гібридна війна – все це характеризувало сучасну Україну. Тому чимраз частіше лунало, що все залежить тільки від нас самих і нашої волі до забезпечення суверенітету й незалежності, до відновлення української ідентичності та суб'єктності через механізм забезпечення основних потреб суспільства: від розв'язання базових проблем, пов'язаних з відтворенням повноцінної життєдіяльності людей, через процедуру розвитку відповідної інфраструктури до створення умов для інноваційного розвитку.

Ретроспектива показує, що завдяки акумулюванню суспільного потенціалу в Україні у 2014-2021 рр. формувалися передумови для побудови економічного розвитку на національній ідеї – на ідеї економічного націоналізму, суть якого, зокрема, полягала в тому, що «держава має управляти економічним розвитком і впливати на нього в національних інтересах – тоді отримаємо позитивний результат, буде розвиватися національний бізнес, створюватимуться робочі місця, наповнюватиметься казна та виконуватимуться заявлені соціальні стандарти» [29]. Мета економічного націоналізму – «запровадити стандарти політики зайнятості та соціального захисту української нації на засадах сталого розвитку з метою досягнення соціальної та національної справедливості, а також рівноправного входження до світової спільноти» [30]. Слід зазначити,

що економічний націоналізм не надто адекватно осмислюється як ідея чи доктрина, оскільки націоналізм завжди, незалежно від інтегративної або спірної форми прояву, це політична акція. Отже, підтримуючи певний тип доктрини економічного націоналізму, можна, наприклад, сприяти або перешкоджати зовнішньоекономічній інтеграції чи внутрішньопромисловій реорганізації (залежно від історичного контексту).

В Україні роками реалізовувався курс на перетворення держави, яка позиціонувалася у світі як країна з потужним науковим потенціалом, на сировинний придаток розвинутих країн. Зокрема, маємо такий результат: більш ніж 44% українського експорту у 2020 р. становила сільськогосподарська продукція, понад 20% – металургія, майже 10% – мінеральні продукти і лише 11% – машинобудування. Загальний рівень конкурентоспроможності національної економіки невисокий, а динаміка її показників різноспрямована і показує недостатню ефективність здійснення реформ української економічної системи після розпаду СРСР. Україні не вдалося достатньою мірою налагодити вітчизняні виробництва для того, щоб зменшити потреби економіки в імпорті. Звичайно, в умовах повномасштабної війни ці проблеми особливо загострилися: дефіцит зовнішньої торгівлі суттєво перевищив очікування і за 10 місяців 2023 р. вже становив 31,3 млрд дол. США, тоді як МВФ очікував річне значення цього показника на рівні 22,4 млрд дол. США. Для порівняння: дефіцит торгівлі товарами та послугами за 10 місяців 2022 р. становив 18,4 млрд дол. США. Отже, деструктивні дії ворога з руйнування національної економіки та блокування транспортних маршрутів нанесли значно більшу шкоду експортному сектору України, ніж очікувалося. Структурний дефіцит фінансування платіжного балансу (не враховуючи зовнішню допомогу) становить близько 30 млрд дол. США на рік [31]. Громадяни України досить скептично оцінюють економічну ситуацію в країні: за даними опитування, що було проведене у грудні 2023 р., ці оцінки погіршилися (66,5% – «дуже погана» або «досить погана», 3% – «добра» або «дуже добра», 27% – «не погана і не добра») [15].

19.09.2023 р. вийшла чергова доповідь про стан економічної свободи у світі [32]. Україна вперше вийшла з групи аутсайдерів, економічно невеликих країн. За підсумками 2021 р. в рейтингу економічної свободи Україна посіла 112-те місце серед 165 країн, що беруть у ньому участь, з результатом 6,17 бала з 10 можливих. У лідера, Сінгапуру, – 8,56. І хоча динаміка цього показника строката (рис. 1), проте через внесення змін у методику розрахунку у 2021 р. Україна покинула групу економічно невеликих країн.

Індекс економічної свободи складається з п'яти компонентів: 1) розмір держави (Україна тут на 48-му місці); 2) правова система та права власності (на 104-му місці); 3) надійні гроші (на 131-му місці); 4) свобода міжнародної торгівлі (на 89-му місці); 5) регулювання (на 141-му місці). Отже, можна зробити висновок, що найслабшими ланками української економіки є гроші, регулювання та права власності. На нашу думку, це безпосередньо пов'язано з нехтуванням економічної ідентичності й, відповідно, національних економічних інтересів. Слід зазначити, що представлені результати ґрунтуються на даних за 2021 р., тож війна, вочевидь, внесе свої корективи.

Досягнуті на сьогодні макроекономічні показники за усіма ознаками аж ніяк не є фундаментальними засадами для економічного зростання і залишаються досить залежними від факторів зовнішнього оточення, що свідчить про необхідність не лише утримувати національну економіку від обвалу, але вже сьогодні формувати адекватну викликам часу систему управління економічними процесами, спрямовану на вирішення ключових питань національної економічної самодостатності ефективними економічними інструментами та за умови переваги реалізації економічної функції держави над політичною. Потрібна така економічна політика держави, яка має забезпечити нову відтворювальну модель

Рис. 1. Позиції України в рейтингу «Економічна свобода у світі»

Джерело: [33].

української економіки. Державу розуміємо не лише як сукупність органів влади, а і як об'єднання правових і громадських інститутів, діяльність яких спрямована на створення матеріальних і духовних благ для задоволення потреб людей, забезпечення національних інтересів, гарантування соціальної справедливості, що значною мірою є гарантією економічної ефективності. Необхідна державна економічна політика інклюзивного та інноваційного розвитку, спрямована переважно на вирішення національних проблем для підвищення добробуту населення України шляхом докорінної перебудови структури економіки, але обов'язково у міжнародній взаємодії.

Економічна свобода впливає на інноваційний розвиток економіки: зменшення регуляторних бар'єрів, інвестиції, що приносять технології, вільне пересування людей і капіталу дадуть змогу збільшити трудові ресурси України; інфраструктура, яка вибудована завдяки ресурсам, принесе економічне зростання. У цьому контексті постає завдання повернутися до наукового обґрунтування поняття «економічна самодостатність» і визначення сучасних факторів її формування в напрямі забезпечення здатності зберігати стабільне економічне зростання незалежно від зовнішніх обставин і від поточної кон'юнктури світових ринків. У найбільш узагальненому вираженні економічна самодостатність – це максимальний рівень самозабезпеченості економічної системи, досягнутий завдяки раціональному поєднанню власного виробництва і споживання на новітній технологічно-інноваційній базі, а також зовнішніх зв'язків в економічній, науковій та культурній сферах; модель самодостатньої

економіки – це інституційно забезпечена національна інноваційно-виробнича система, що охоплює галузі / сектори, які спроможні реалізувати свій внутрішній потенціал на принципах якості та конкуренції для забезпечення національних економічних інтересів і національної безпеки на засадах національної та громадянської ідентичності.

Україні потрібна нова економічна стратегія, підкріплена політичною волею, ресурсами та конкретними інструментами реалізації, що дасть змогу зростити й укріпити конкурентоспроможного національного виробника та зробити ривок у таких перспективних напрямках, як високотехнологічне машинобудування та військово-промисловий комплекс, агропереробка, зелена енергетика, креативна економіка, цифрова трансформація та ін. Водночас розвивати власне виробництво потрібно не завдяки заборонам на ввезення відповідного обсягу імпортової продукції, а завдяки підвищенню якості власної, водночас належить забезпечити деяку частку іноземної продукції, необхідної для формування асортименту та розвитку реальної конкуренції. Звичайно, в умовах глобалізаційних викликів і нинішнього стану обезкровленої війною країни економічна самодостатність не може бути абсолютною, але необхідна хоча б для тієї частини товарного виробництва, яка забезпечує продовольчу, військову та енергетичну безпеку тощо, маючи всі можливості для реалізації національного потенціалу. Межі такої безпеки за відповідними науково обґрунтованими параметрами повинні бути визначені та внесені до нормативних актів.

У цьому контексті актуальним є Указ Президента України від 26.01.2024 р. № 31/2024, яким започатковано Всеукраїнську економічну платформу «Зроблено в Україні» під патронатом Президента України для постійної комунікації та координації взаємодії державних органів, представників релокованих підприємств, вітчизняного бізнесу (великого, середнього, малого), громадських об'єднань підприємців, іноземних інвесторів, політичних діячів, учених та експертів. Отже, важливий крок навіть в умовах війни зроблено. Потрібні ефективна організація цього процесу та дієві механізми забезпечення, зокрема механізми економічної мотивації.

Важливим напрямом у державній політиці залишається питання створення іміджу країни (і не лише у сфері національно-патріотичного руху, що проявив себе в умовах війни, але й на рівні національної економічної системи). У сучасній моделі іміджу країни в системі національної економіки держава має виконувати не лише регуляторну функцію, але й фундаментальну та координаційну, що передбачає формулювання національної ідеї розвитку країни, її економіки, базових цінностей сприйняття товару, послуги. А від державних інститутів вимагається постійна координація діяльності суб'єктів національної економіки під час створення бренду. Ключовими факторами проектування національних брендів у країні мають бути як політичні та економічні процеси (специфіка відносин влади та суспільства, особливості взаємодії держави та бізнесу), інноваційні проекти, людський капітал і стандарти якості життя, так і стан управління та маркетингу.

Україні потрібно кардинально та якісно змінити модель економіки з кланово-олігархічної на модель самодостатнього економічного розвитку, де головною рушійною силою стає середній клас, стрижнем якого є мале й середнє підприємництво, а також самодостатні місцеві громади, де відбувається децентралізація усіх систем управління та господарювання як вертикалалю, так і горизонталю, де основою розвитку є продуктивний людський капітал.

На нашу думку, потрібно розробити відповідну дорожню карту з візією реалістичного довгострокового сценарію розвитку економіки України, що відповідає переходу держави на стабільний шлях самодостатності на основі реалізації внутрішнього потенціалу в межах виконання зовнішніх (міжнародних) зобов'язань, урахувавши визначені та законодавчо затверджені та політично

усвідомлені національні інтереси та принципи забезпечення економічної безпеки як результату дії самодостатності. Ще раз наголошуємо, що самодостатність не передбачає повну ізоляцію країни від зовнішнього оточення. Навпаки, експорт визнаної на зовнішньому ринку української продукції (згідно з укладеними договорами та взятими зобов'язаннями, ураховуючи попит і пропозицію власного внутрішнього ринку та національні інтереси), а також високотехнологічної наукомісткої продукції має бути розширено. Сировина та продукція низького переділу повинні переважно використовуватися всередині країни та працювати на користь українського суспільства. Пріоритетом сьогодні має стати формування спільної цілі розвитку держави та національної економіки як базового механізму забезпечення національної безпеки. Водночас треба враховувати принципи формування на основі національної ідентифікації та сталого інноваційного розвитку, що передбачає забезпечення добробуту народу та формування базису розвитку майбутніх поколінь [4]. Сьогодні для підвищення інвестиційної привабливості та залучення новітніх технологій для подальшого переходу до групи країн, розвиток яких керується інноваціями та новітніми технологіями, потрібні зусилля держави щодо розвитку власної інфраструктури та формування інноваційних екосистем різного рівня.

Чинники економічного зростання відповідно до моделі економічної самодостатності: 1) підвищення інноваційності економічного розвитку шляхом упровадження інновацій різної природи як результату реалізації новітнього технологічного знання, сформованого науково-дослідною та науково-технологічною діяльністю; 2) вкладання капітальних і прямих іноземних інвестицій (перешкоди в Україні – корупція, неефективна судова система й правоохоронні органи, слабка гарантія збереження і розвитку активів) в інноваційні сектори національної економіки; 3) зростання промислового виробництва з високою доданою вартістю (позитивна динаміка зміни інвестиційної довіри до України з боку зовнішнього середовища призведе до зростання цього сектору економіки, передусім її орієнтованої на експорт частини); 4) зростання внутрішнього споживання (залежить від темпів і масштабів реалізації місцевих ресурсів, зростання середньої заробітної плати та функціонування внутрішнього ринку якісних і конкурентоспроможних товарів); 5) посилення процесу формування інклюзивної економіки, особливо на місцевому рівні, що передбачає залучення людського та креативного потенціалу місцевих громад, визначення та реалізацію технологій широкого вжитку (масового споживання).

Цільові орієнтири: оволодіння та закріплення національної ідеї в умах і діях українців; соціальна згуртованість та економічна свобода; високі стандарти добробуту людини; соціальний добробут, злагода й толерантність; економіка лідерства та креативності; інноваційність та інтелектуалізація виробничих процесів; конкурентоспроможна на світовому рівні економіка; інститути економічної свободи та справедливості; безпека громадян і суспільства.

Серед національних інтересів: збалансованість між національними та регіональними інтересами в економічній сфері; забезпечення збалансованої структури зовнішньої торгівлі, що передбачатиме як задоволення потреб внутрішнього ринку та захист вітчизняних товаровиробників, використовуючи прийняті в міжнародній практиці засоби, так і розвиток експортного потенціалу; спроможність економіки країни функціонувати в режимі розширеного відтворення та ін. Деталізація національних економічних інтересів має сприяти визначенню соціальних, інноваційних, технологічних, трудових, інфраструктурних та інституційних пріоритетів розвитку української економіки та формуванню основних груп чинників і показників моделі самодостатнього розвитку української економіки.

Взаємозв'язок процесів, складових економічних відносин передбачає комплексний підхід до регулювання їх, що обумовлює взаємозв'язок напрямів

економічної політики. Крім того, для досягнення високого рівня економічної безпеки держава має проводити роботу в напрямі забезпечення стабільності всіх основних сфер її реалізації (фінансової, ресурсної, воєнно-економічної, зовнішньоекономічної, технологічної, інформаційної та екологічної безпеки, а також соціальних аспектів) і передбачити розбудову ринкових регуляторів економіки, створення можливостей для розширеного самовідтворення для задоволення потреб суспільства та держави на всіх рівнях економіки. Для збереження суспільного консенсусу та, відповідно, посилення процесу громадянської ідентичності важливо посилювати роль держави в забезпеченні соціальної справедливості. Запровадження диференційованої системи оподаткування доходів, оподаткування багатства – серед ключових чинників посилення перерозподільної ролі фіскальної політики. Саме справедливий розподіл доходів економіки буде сприяти більш продуктивному використанню їх в економічному обороті країни, а отже, може підвищити роль національних економічних інтересів у формуванні національної ідентичності. Щоб сформувати економічну самодостатність України, здійснити бажані соціально-економічні перетворення, потрібно зберегти й розвинути людський капітал, інтелектуальний капітал і соціальний капітал нації. Для цього необхідна відповідна продумана державна політика в галузі освіти, зайнятості, соціального розвитку, регулювання міграції, що враховувала би світові тенденції та мала на меті інтеграцію України в міжнародний поділ праці не як донора висококваліфікованої та реципієнта низькокваліфікованої робочої сили, а як незалежної, прогресивної, цивілізованої європейської країни.

Отже, пошук шляхів формування самодостатньої української держави продовжується, а іншого ключового механізму динамічного розвитку, окрім як розвиток і реалізація потенціалу нації як засобу забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності, у сучасному світі немає (доведено успішними країнами світу, які ще донедавна були бідними, з малоефективною економікою). Усвідомлення цього повністю залежить від політичних еліт, парламентарів, чиновників і громадян, які мають об'єднатися у формуванні умов для розвитку новітньої моделі економічної системи, залучення інвестицій в інновації, реалізації українцями своїх підприємницьких ініціатив.

Отже, здійснений аналіз проблеми формування національної та громадянської ідентичності засвідчив, що це вибір відповідного світогляду, певної ідеології та цінностей в умовах соціально-економічних змін. Сьогодні разом з питанням захисту своєї незалежності перед Україною постає новий модернізаційний виклик, пов'язаний з питанням формування її самодостатності в умовах євроінтеграційного процесу та під впливом воєнних дій. Слід бути свідомим, що обравши зазначений курс і здійснюючи відповідні кроки до його реалізації, ми вже сьогодні можемо спостерігати трансформацію української національної ідентичності в проєвропейську ідентичність, в якій економічні чинники займають провідне місце. Тому перспективи подальших досліджень убачаємо в продовженні вивчення проблем української економічної ідентичності, зосереджених довкола її змістовного аналізу та моделюванні взаємозв'язків з ключовими євроінтеграційними процесами.

Висновки. 1. Сьогодні питання формування національної ідентичності, національних інтересів України знову виходять на порядок денний, що обумовлено загарбницькою війною російської федерації і вирішенням долі подальшого існування українського народу не лише як суб'єкта історії, але й набуття ним статусу самодостатньої держави, ураховуючи суспільні, економічні, політичні та культурні ознаки єдності українства.

2. В основі громадянської ідентичності має бути чітко визначена українська національна ідея, схвалена консенсусом громадян різних статусних груп і спрямована на вирішення завдання відобразити гармонійне узгодження

національних інтересів у різних сферах суспільного життя, що відповідає принципам самодостатнього інноваційно-інклюзивного розвитку.

3. Економічну ідентичність слід розглядати як базисний фактор національної ідентичності та національної економічної безпеки, яка в умовах зростання зовнішніх і внутрішніх загроз є дієвим інструментом виокремлення та захисту національних цінностей на різних рівнях національної економіки, що, окрім забезпечення соціального капіталу та культурної основи розвитку, дасть змогу реалізувати концепцію економічної самодостатності, активізувати внутрішній потенціал економічної системи та сформувати конкурентні переваги на зовнішніх і внутрішніх ринках на шляху до європейської інтеграції.

4. Національна ідея та національні економічні інтереси – ключові імперативи державної політики в напрямі розбудови економічно самодостатньої України. Національні економічні інтереси як сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї також і економіки галузевого / секторального та регіонального рівня, передбачає підтримку такого стану економічної сфери держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних чинників, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування економіки держави та економічне зростання.

5. Кінцевий результат державної економічної політики з огляду на національні імперативи на шляху реалізації нового модернізаційного проекту в напрямі розбудови самодостатньої конкурентоспроможної держави на основі реалізації потенціалу розвитку науки і технологій, місцевих ресурсів – це високотехнологічна держава з власною сучасною промислово-технологічною базою, рівноправний партнер на ринку високотехнологічних товарів з високою доданою вартістю, високим ступенем професіоналізму та компетенцій працівників усіх секторів економіки, які мають усі можливості та умови реалізувати свої знання і досвід у своїй країні, забезпечуючи її економічність і продуктивність, а також створювати реальні умови для покращення добробуту та якості життя.

Список використаних джерел

1. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України в глобалізованому світі. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Спецвипуск. С. 781-789.
2. *Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних економічних відносин*: монографія / ред. В. В. Небрат. К.: Інститут економіки та прогнозування. НАН України, 2021. 528 с.
3. Глушко Т. *Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 299 с.
4. Мойсенко І. П., Сулієвіч О., Морозова Є. П. Економічні аспекти національної ідентичності як умова забезпечення безпеки та розвитку держави. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. № 2(35). С. 3-11. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.35-1>
5. Рудакевич О. Взаємодія економіки, політики і культури в націєтворчому процесі. *Мандрівець*. 2008. № 4. С. 63-67.
6. Козловець М. А., Павлун Ю. І. Теоретичні засади дослідження формування української національної ідентичності. *Грані*. 2012. № 2(82). С. 32-41.
7. Сміт Е. *Національна ідентичність*. К.: Основи, 1994. 223 с.
8. Almond G. A., Verba S. *The Civic Culture Revisited: An Analytical Study*. Boston: Little, Brown and Company, 1980. 274 p.
9. Єфремова К. В., Пасат М. О. Проблеми забезпечення економічної безпеки України та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 34-37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/5>
10. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
11. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

12. Операційний план заходів з реалізації у 2023-2025 роках Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>
13. Безкоштовний онлайн-курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності». *Хмельницька обласна військова адміністрація*: сайт. 26.12.2023. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=133970>
14. Ефективність реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: соціологічні індикатори (травень 2023 р.). *Центр Разумкова*: сайт. 29.06.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/efektyvnist-realizatsii-derzhavnoi-polityky-u-sferi-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-gromadianskoi-identychnosti-sotsiologichni-indykatory-traven-2023r>
15. Підсумки 2023 року: громадська думка українців. *Фонд «Демократичні ініціативи»*: сайт. 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukraintsv>
16. Якименко Ю., Юрчишин В. *В утвердженні економічної свободи в Україні*: аналітична доповідь. Центр Разумкова, 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/04/07/2023-MATRA-I-KVARTAL.pdf>
17. Козловець М. А. Національна ідентичність як соціокультурний феномен. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. 2011. Вип. 60. С. 3-11.
18. Рудкевич І. В. Захист соціально-економічних прав людини як основна функція соціально-правової держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=44>
19. Економічна свідомість і економічне мислення. *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*: сайт. 2024. URL: <http://ftplec.nlu.edu.ua/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8/%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%96%D1%97/051.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0.%20%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/%D0%9F%D0%95%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%208.pdf>
20. Подолян Ю. О. Сутність категорії «права та свободи людини» як ціннісного елементу в побудові системи забезпечення національної безпеки України. *Dictum Factum*. 2021. № 1(9). С. 68-75. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-1-9-68-75>
21. Поліщук А. С. Економічний простір у сучасному науковому дискурсі. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 62. С. 33-44. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.62.2021.241826>
22. Ткачук А., Третяк Ю., Лукеря І. Державна регіональна політика 2023: бути чи не бути? *Zn.ua*: сайт. 23.01.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/derzhavna-rehionalna-politika-2023-buti-chi-ne-buti.html>
23. Вовканич С. Й. Економічний простір в інтеграційній стратегії розвитку України: теоретико-методологічний аспект. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 16-26.
24. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
25. Суслів М. Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 2(8) С. 133-151. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2\(8\)-133-151](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2(8)-133-151)
26. Abdelal R. *National Purpose in the World Economy*. Ithaca: Cornell University Press, 2005. 240 p.
27. Crane G. T. Imagining the Economic Nation: Globalisation in China. *New Political Economy*. 1999. Vol. 4(2). Pp. 215-232. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563469908406395>
28. Артьомова Т. І. Інверсійний характер економічного розвитку: теоретичне осмислення і форми прояву. *Інноваційні ідеї в економічній науці: пошуки вирішення сучасних проблем*: матеріали науково-практичної конференції. Київ: Знання України, 2018. С. 5-8.
29. Головка М. Економічний націоналізм – єдиний шлях до процвітання України. *Голос України*: сайт. 06.12.2018. URL: <http://www.golos.com.ua/article/310997>
30. Денисов К. В. Модернізація соціальної політики в Україні на засадах економічного націоналізму в контексті сталого розвитку суспільства. *Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення*: матеріали VII всеукраїнської наукової конференції. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. С. 100-104.
31. Данилишин Б. Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. *Економічна правда*: сайт. 01.01.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280>

32. Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report. *Fraser Institute*: Website. 19.09.2023. URL: <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2023-annual-report>
33. Калашник П. Українська економіка вперше ступила на територію свободи, але, вірогідно, війна повернула її в міцні кайданки. *Forbes.ua*: сайт. 22.09.2023. URL: <https://forbes.ua/money/ukrainska-ekonomika-vpershe-zastupila-na-teritoriyu-svobodi-ale-virogidno-viyna-povernula-ii-v-mitsni-kaydankishcho-reyting-ekonomichnoi-svobodi-fraser-institute-kazhe-pro-stan-nashoi-ekonomiki-22092023-16138>

References

1. Medvid, F. (2017). Natsional'na bezpeka i natsional'ni interesy Ukrainy v hlobalizovanomu sviti [National security and national interests of Ukraine in the globalized world]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya istorychna – Bulletin of the Lviv university. Historical series*, Special Issue, 781-789. [in Ukrainian].
2. Nebrat, V. V. (Ed.). (2021). *Istorychni determinanty vplyvchennya Ukrainy v systemu mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [Historical determinants of Ukraine's inclusion in the system of international economic relations]*. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
3. Hlushko, T. (2015). *Ekonomichna teoriya natsiyi: sotsial'no-filosofsk'kyu kontekst [Economic theory of the nation: socio-philosophical context]*. Kyiv: National Pedagogical University named after Mykhaylo Dragomanov. [in Ukrainian].
4. Moysyenko, I. P., Suliyevidch, O., & Morozova, Ye. P. (2022). Ekonomichni aspekty natsional'noyi identychnosti yak umova zabezpechennya bezpeky ta rozvytku derzhavy [Economic aspects of national identity as a condition for security and development of the state]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 2(35), 3-11. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.35-1> [in Ukrainian].
5. Rudakevych, O. (2008). Vzayemodiya ekonomiky, polityky i kul'tury v natsiyetvorchoomu protsesi [The interaction of economy, politics and culture in the nation-building process]. *Mandrivets' – The traveler*, 4, 63-67. [in Ukrainian].
6. Kozlovets, M. A., & Pavlun, Yu. I. (2012). Teoretychni zasady doslidzhennya formuvannya ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti [Theoretical foundations of the study of the formation of Ukrainian national identity]. *Hrani – Edges*, 2(82), 32-41. [in Ukrainian].
7. Smith, E. (1994). *Natsional'na identychnist' [National identity]*. Kyiv: Foundations. [in Ukrainian].
8. Almond, G. A., & Verba, S. (1980). *The Civic Culture Revisited: An Analytical Study*. Boston: Little, Brown and Company.
9. Yefryemova, K. V., & Pasat, M. O. (2023). Problemy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy ta shlyakhy yikh vyrishennya [Problems of ensuring the economic security of Ukraine and ways to solve them]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Juridical scientific electronic journal*, 4, 34-37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/5> [in Ukrainian].
10. Pro osnovni zasady derzhavnoyi polityky u sferi utverdzhennya ukrayins'koyi natsional'noyi ta hromadyans'koyi identychnosti [About the main principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity] (2022). Law of Ukraine adopted on 2022, Dec 13, 2834-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian].
11. Pro skhvalennya Stratehii utverdzhennya ukrayins'koyi natsional'noyi ta hromadyans'koyi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennya operatsiynoho planu zakhodiv z yiyi realizatsiyi u 2023-2025 rokakh [On the approval of the Strategy for the establishment of Ukrainian national and civic identity for the period until 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025] (2023). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2023, Dec 15, 1322. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Operatsiynyy plan zakhodiv z realizatsiyi u 2023-2025 rokakh Stratehii utverdzhennya ukrayins'koyi natsional'noyi ta hromadyans'koyi identychnosti na period do 2030 roku [Operational plan of measures for the implementation in 2023-2025 of the Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civil identity for the period until 2030] (2023). Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated 2023, Dec 15, 1322. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Bezkoshtovnyy onlayn-kurs «Yedyna Ukrainina: stanovlennya natsional'noyi identychnosti» [Free online course «United Ukraine: formation of national identity»] (2023, Dec 26). *Khmelnytska Regional Military Administration*: Website. Retrieved from <https://www.adm-km.gov.ua/?p=133970> [in Ukrainian].
14. Efektyvnist' realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi utverdzhennya ukrayins'koyi natsional'noyi ta hromadyans'koyi identychnosti: sotsiolohichni indykatory (traven' 2023 r.) [Efficiency of implementation of the state policy in the field of Ukrainian nation- and civil identity-building: sociological indicators (May, 2023)] (2023, June 29). *Razumkov Centre*: Website. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/efektyvnist-realizatsii-derzhavnoi-polityky-u-sferi-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-gromadianskoi-identychnosti-sotsiologichni-indykatory-traven-2023r> [in Ukrainian].
15. Pidsumky 2023 roku: hromads'ka dumka ukrayintiv [Results of 2023: public opinion of Ukrainians] (2023). *Democratic Initiatives Foundation*: Website. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2023-roku-gromadska-dumka-ukrayintiv> [in Ukrainian].

16. Yakymenko, Yu., & Yurchyshyn, V. (2023). *V utverzhenni ekonomichnoyi svobody v Ukraini* [In the establishment of economic freedom in Ukraine]: Analytical report. Razumkov Centre. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/images/2023/04/07/2023-MATRA-I-KVARTAL.pdf> [in Ukrainian].
17. Kozlovets, M. A. (2011). Natsional'na identychnist' yak sotsiokul'turnyy fenomen [The National Identity as a Sociocultural Phenomenon]. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnogo universytetu. Filozof's'ki nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 60, 3-11. [in Ukrainian].
18. Rudkevych, I. V. (2009). Zakhyst sotsial'no-ekonomichnykh prav lyudyny yak osnovna funktsiya sotsial'no-pravovoyi derzhavy [Protection of socio-economic human rights as the main function of the socio-legal state]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 3. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=44> [in Ukrainian].
19. Ekonomichna svidomist' i ekonomichne myslennya [Economic consciousness and economic thinking] (2024). *Yaroslav Mudryi National Law University*. Website. Retrieved from [http://ftplec.nlu.edu.ua/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8/%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0.%20%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/%D0%9F%D0%95%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%208.pdf](http://ftplec.nlu.edu.ua/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8/%D0%9A%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97/051.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0.%20%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/%D0%9F%D0%95%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%208.pdf) [in Ukrainian].
20. Podolyan, Yu. O. (2021). Sutnist' katehoriyi «prava ta svobody lyudyny» yak tsinnisnoho elementu v pobudovi systemy zabezpechennya natsional'noyi bezpeky Ukrainy [The essence of the category «human rights and freedoms» as a valuable element in the construction of the national security system of Ukraine]. *Dictum Factum*, 1(9), 68-75. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-1-9-68-75> [in Ukrainian].
21. Polishchuk, A. S. (2021). Ekonomichnyy prostir u suchasnomu naukovomu dyskursi [Economic space in modern scientific discourse]. In *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky* [Collection of scientific works of the Cherkasy State University of Technology. Series: Economic Sciences]: Vol. 62 (pp. 33-44). DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.62.2021.241826> [in Ukrainian].
22. Tkachuk, A., Tretyak, Yu., & Lukerya, I. (2023, Jan 01). Derzhavna rehional'na polityka 2023: buty chy ne buty? [State regional policy 2023: to be or not to be?]. *Zn.ua*: Website. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/internal/derzhavna-rehionalna-politika-2023-buti-chi-ne-buti.html> [in Ukrainian].
23. Vovkanych, S. Yo. (2009). Ekonomichnyy prostir v intehtatsiyniy stratehiyi rozvytku Ukrainy: teoretyko-metodolohichnyy aspekt [Economic Space in Integration Strategy of Development of Ukraine: Theoretical and Methodological Aspect]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 3, 16-26. [in Ukrainian].
24. Pro skhvalennya Kontseptsiyi reformuvannya mistsevoho samovyraduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyyi vlady v Ukraini [On the approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine] (2014). Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2014, Apr 01, 333-r. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
25. Suslov, M. (2021). Lokal'na identychnist' yak priorytetnyy napryam u stratehichnomu planuvanni rozvytku terytorial'nykh hromad [Local identity as a priority direction in strategic planning of territorial communities development]. *Naukovyy visnyk: Derzhavne upravlinnya – Scientific Herald: Public Administration*, 2(8), 133-151. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2\(8\)-133-151](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-2(8)-133-151) [in Ukrainian].
26. Abdelal, R. (2005). *National Purpose in the World Economy*. Ithaca: Cornell University Press.
27. Crane, G. T. (1999). Imagining the Economic Nation: Globalisation in China. *New Political Economy*, 4(2), 215-232. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563469908406395>
28. Artomova, T. I. (2018). Inversiyinyy kharakter ekonomichnoho rozvytku: teoretychne osmyslennya i formy proyavu [The inversion nature of economic development: theoretical understanding and forms of manifestation]. In *Innovatsiyni ideyi v ekonomichnyi nauki: poshuky vyrishennya suchasnykh problem* [Innovative ideas in economic science: searching for solutions to modern problems]: Proceedings of the scientific and practical conference (pp. 5-8). Kyiv: Knowledge of Ukraine. [in Ukrainian].
29. Holovko, M. (2018, Dec 06). Ekonomichnyy natsionalizm – yedyny shlyakh do protsvitannya Ukrainy [Economic nationalism is the only way to the prosperity of Ukraine]. *Voice of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/310997> [in Ukrainian].
30. Denysov, K. V. (2017). Modernizatsiya sotsial'noyi polityky v Ukraini na zasadakh ekonomichnoho natsionalizmu v konteksti staloho rozvytku suspil'stva [Modernization of social policy in Ukraine on the basis of economic nationalism in the context of sustainable development of society]. In *Sotsial'na polityka v teorii i praktysi ukraiyins'koho natsionalizmu: istoriya i s'ohodennya* [Social policy in the theory and practice

- of Ukrainian nationalism: history and present]: Proceedings of the VII All-Ukrainian scientific conference (pp. 100-104). Ivano-Frankivsk: Lileya NV. [in Ukrainian].
31. Danylyshyn, B. (2024, Jan 01). Ekonomichni pidsumky 2023 roku ta zavdannya na 2024 rik [Economic results for 2023 and tasks for 2024]. *Epravda*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280> [in Ukrainian].
 32. Economic Freedom of the World: 2023 Annual Report (2023, Sep 19). *Fraser Institute*: Website. Retrieved from <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2023-annual-report>
 33. Kalashnyk, P. (2023, Sep 22). Ukrayins'ka ekonomika vpershe stupyla na terytoriyu svobody, ale, virohidno, viyna povernula yiyi v mitsni kaydanky [The Ukrainian economy first stepped onto the territory of freedom, but, probably, the war brought it back into strong handcuffs]. *Forbes.ua*: Website. Retrieved from <https://forbes.ua/money/ukrainska-ekonomika-vpershe-zastupila-na-teritoriyu-svobodi-ale-virogidno-viyna-povernula-ii-v-mitsni-kaydanki-shcho-reyting-ekonomichnoi-svobodi-fraser-institute-kazhe-pro-stan-nashoi-ekonomiki-22092023-16138> [in Ukrainian].

Davymuka S. A. National imperatives of the economic policy of Ukraine on the way to building a self-sufficient state.

The article proves that the development of national identity takes place in each state in the process of its modernization towards ensuring democratic development of society. The continuity of this dynamic process is achieved through effective interaction between the state, civil society institutions, and the national elite. The author substantiates the interrelation between ensuring the security of the state and the development of the national economy, taking into account national self-identification and the principles of economic consciousness, and clarifies the influence of the economy on the consolidation and vital activity of Ukrainian society and the formation of national and civic identity. It is in the economic sphere that the self-realization of the individual is carried out, which is manifested in economic interests and economic relations through the attitude to property and in the peculiarities of his or her economic identity. The article aims to substantiate the interrelation between ensuring the security of the state and the development of the national economy, taking into account national self-identification and the principles of economic consciousness; to clarify the impact of the economy on the consolidation and vital activity of Ukrainian society and the formation of national and civic identity. The article emphasizes the need to develop an appropriate roadmap with a vision of a realistic long-term scenario for the development of Ukraine's economy, which corresponds to the transition of the state to a stable path of self-sufficiency based on the realization of internal capacity within the framework of fulfilling external (international) obligations, taking into account the defined and legally approved and politically conscious national interests and principles of ensuring economic security as a result of self-sufficiency. At the same time, self-sufficiency does not imply complete isolation of the country from the external environment. There is a need for a state economic policy of inclusive and innovative development aimed primarily at solving national problems to improve the wellbeing of the Ukrainian population by radically restructuring the economy, but necessarily in international cooperation.

Keywords: national identity, civic identity, national imperatives, state economic policy.

Давимука Степан Антонович – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: davymuka.s@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4840-2100>).

Davymuka Stepan Antonovych – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Leading Researcher of the Department of regional financial policy of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine».

Надійшло 12.03.2024 р.